

**Tu so razpotja narodov, svetov ...
Zajeti smo med hribe in doline,
pogled doseže še samo planine,
naprej — še sen je danes negotov.**

**Pomúdi se pri nas: morda tihota
vasic in v sé pogreznjenih ljudi
ti kot posebna pesem zazveni,
če nisi vedel še, kaj je — tesnôta.**

**Obišči mesto: tam ti zaječi
iz naših medsebojnih sporov, zmag
kot nisi ga poznal še — skrit obup.**

**In vendar nas še ni razkrojil strup:
naj je teh časov zlih še bolj gost mrak
— zvok naše govorice nas živi.**

GENERACIJA PRED ZAPRTIMI VRATI

IVO BRNČIČ

»V Braziliji sežigajo kavo, na Danskem ubijajo krave, v Kanadi barvajo pšenico s cozinom, da bi jo napravili neužitno, v Angliji razbijajo stroje... Kaj naj bi počeli s temi odvišnimi milijoni ljudi? Najpogumnejši med državniki že začenjajo po določenih pravilih pripravljati človeštvo... Tudi ljudi je mogoče uničiti.« (Ilja Ehrenburg v »Bolezni našega časa«, članku o sodobni mladini.)

»Chacun de nous est plus qu'un homme, chacun de nous, mes compagnons, est des millions, des peuples en marche...« (Romain Rolland, »Aux jeunes.«)

Sledeče vrstice bi bile lahko intimno pismo, utegnile bi biti reportaža, nemiara pa tudi gradivo za roman. A nobeden teh namenov bi bržda ne bil tako tvegan kakor poskus, spregovoriti zgolj s samovoljno prisvojenim pooblastilom o celotnem pokolenju, to se pravi, o sila pestri množici ljudi, ki se med sabo ne razlikujejo le po zunanjih življenjskih okoliščinah, po družbenem in gmotnem položaju, poreklu, vzgoji, po okolju, v katerem živijo, marveč tudi po svoji opredeljenosti, po svojih stremljenjih, po svojih svetovnonazorskih, političnih in celó etičnih pojmovanjih. Generacija, ki me šteje za svojega, je razdeljena po vseh frontah, na katerih se dandanašnji v tako ostri ločenosti zbira človeštvo; prav po tej izredni neenotnosti so vsi ti tisoči mladih ljudi najočitnejši izraz dobe in družbe. Ne bom torej govoril o generaciji nasploh; govoriti hočem o tistih vrstnikih ali vsaj o delu tistih dozorevajočih ljudi, ki stoje danes resnično, dejansko pred zaprtimi vrati. Prispodoba zadostno ponazoruje omejitev: gre za rod, iz

katerega se dandanes na Slovenskem čedalje izraziteje ustvarja naš inteligenčni proletariat.

PRED leti, ki se mi zde danes že davna, pol strašna, pol dobrovoljne ironije vredna preteklost, v času, ko sem se mukoma ubijal, da bi našel izraz življenjskega občutja zelo mladega človeka, ki je plahutal pred velikim kaosom družbe in njenih vrednot, sem si bil zamislil pesnitev s patetičnim naslovom »Atila«. To je bil simbol za hunske grozote sodobnega dogajanja, na katero je bilo meni in še marsikomu dano reagirati edinole z nevrotskimi krči. Takrat sem bil eden zadnjih zapoznelih pripadnikov tistega »povojnega« rodu, čigar tragika se je pri nas najintimneje izpovedala v mladeniški liriki Srečka Kosovela. Naša mladost je bila grenka in zmedena, naš prvi stik z življenjsko resničnostjo je bil tudi naš prvi življenjski zlom. V najzgodnejših detinskih letih je posegla v naš razvoj vojna, ki nas s trajnimi sledovi pomanjkanja in nezadostne nege ni zaznamovala zgolj telesno. Ne vem, kako so vojno doživljali odrasli ljudje; sodim pa, da marsikoga ni v tolikšni meri življenjsko iztirila, ga psihološko ni tako hudo prizadela kakor je nas, posebej še tiste, ki nam je teklo življenje tik za fronto. Odraslemu človeku je bilo dano misliti, to pomeni: razumevati, se idejno opredeljevati, se orientirati, tolmačiti dogodke, ki tako — se mi zdi — niso stopali predenj goli, sami po sebi, temveč jih je spremljala cela vrsta vzrokov, domnevanih posledic, pogostoma tudi političnih upov in pričakovanj, kar je vsemu barbarskemu dogajanju nedvomno dajalo neko odrešilno razložljivost, včasih celo smisel in upravičenost. Mi, ki smo bili šele nekakšne nebogljene, le čutne živalice, smo mogli vojno samo najneposredneje zaznavati — jo doživljati brez misli, edinole s preplašenimi očmi in ušesi, z zrahljanimi, nervoznimi živci. Otrok ne išče, ne zna iskati vzrokov tako ogromnih, apokaliptičnih reči, si ne more pojasnjevati dogodkov, zanj ni nobenih okoliščin, ob katerih bi v sebi uredil in s tem že tudi ublažil vtise strašnih doživljajev; otrok čisto preprosto vidi dogajanje, zanj je resnica izključno le tisto, kar konkretno občuti in izkusi, brutalnost je zanj zgolj brutalnost, grozota samo grozota, katere kvar ostane v njegovi duševnosti trajen. Tako je travmatska peza teh doživetij mrtvaško obležala v naši podzavesti. Naša življenjska volja je bila okrnjena in naša življenjska sposobnost omajana še preden smo jih mogli mobilizirati v samostojnem življenju, v sebi smo nosili vse psihološke pogoje za bolesten, negativen odnos do življenja.

V času najostrejših pubertetnih kriz, ki jih je še stopnjevalo dejstvo dokaj rezkega preloma s starejšo generacijo, od katere nismo bili v splošnem deležni nobene opore, smo s takšno življenjsko pripravljenostjo posedali po šolskih klopih. Bili smo predmet vzgojnega sistema, ki se je bil izoblikoval v liberalistični zlati dobi meščanske družbe in kulture, se ni poslej nikamor več premaknil ter je v razdobju njenega upada zabredel v nerazrešljiv konflikt z razvojnimi nujnostmi in z življenjsko resničnostjo. Sprejemali smo znanje in nauke, ki so bili pred davnimi desetletji zgrajeni na optimistični podme-

ni o večni popolnosti obstoječega stanja in sveta, o trajni zveličavnosti njegovih norm in tradicij, načel in idej. Navadili smo se pojmovati kulturo kot nedotakljivo, abstraktno vrednoto, ki lebdi visoko nad zgodovinskim trenutkom in vrvenjem navadne vsakdanjosti; in kar je najvažneje: v tem miselnem in moralnem redu je bila človeška osebnost posvečena kvaliteta, izhodišče in končni namen vse človeške dejavnosti, svoboda je bila merilo in najvišji ideal, sveto izročilo preteklosti, absoluten etičen in političen postulat. S takšno dediščino klasične meščanske kulture smo polagoma stopali v dejansko življenje — in to življenje je bilo ena sama brutalna negacija gesel, ki smo ž njimi rasli, ki smo se jih zavedno ali nezavedno naučili spoštovati, ki se je v njihovem znamenju izoblikovala vsa naša življenjska zavest. Pojmi, ki nam jih je vcepila vzgoja, so v okostenelem okviru, v kakršnem smo jih sprejeli, postali v primeri z neposredno stvarnostjo brezupno teoretični; še več: postali so tako strašno podobni neuporabnim, lažnivim fikcijam, da je marsikdo za vselej zdvomil nad njimi. Častitljiva avtoriteta vzvišenih besedi — človek, osebnost, kultura, demokracija, svoboda — nas ni mogla obvarovati pred poraznimi spoznanji, ki so bila hkrati razočaranja in so dramila na dnu zavesti podmolčko sumnjo, da smo bili grdo osleparjeni. Že nekatere posebne pedagoške metode, katerih predmet smo bili in s katerimi se je izražalo dejstvo popolne odtujenosti med nami in starejšo generacijo, so prispevale svoj delež k naši življenjski iztirjenosti. Zoreli smo v letih povojne razrvanosti in nešteti »kriz« tistega časa, o katerih so toliko govorili in pisali, ne da bi nam mogel kdorkoli dati eno samo odrešujočo, bodrilno besedo. Doživljali smo razkroj družine in splošno demoralizacijo javnega in privatnega življenja. Negativne izkušnje so z leti samo rasle. Videli smo demokracijo in svobodo, ki sta postali jezuitska maska inkvizitorskega zatiranja človeške misli in vesti. Gledali smo kulturo, ki je postala prašen muzejski rekvizit, medtem ko smo bili priče divjaških izpadov, ki so nas spominjali na temne zgodbe o Timurlenkovih piramidah iz lobanj in o uničevanju antičnih kipov, ki so jih barbari žgali za apno. Preverili smo se, da je človek dejansko najničvrednejša ničla pozemskega življenja. Opazovali smo kriminalno burko, v kateri so spačene fiziognomije cinično mešetarile in verižile s »svetinjami« in »ideali«, za katere so nekoč ljudstva dajala svojo kri, tisto kri, ki je vredna zlata, a se je zdaj edinole v parasitskih rokah izpreminjala v parasitovo zlato.

V tem dušečem ozračju nas je začela vse bolj razjedati tista nezaupnost, tista življenjska negotovost, ki je v nas tlela že od vsega začetka. Postali smo uporni, zakrknjeni in zagrenjeni. Nekateri so se potuhnili vase in se izognili življenju, drugi so se skušali rešiti v nihilizmu in v mladostnih hedonističnih ekscesih, iz katerih ni marsikdo nikoli več našel poti do življenjskega zdravja. Kot osemnajstletniki in dvajsetletniki smo bili docela bolna, potlačena, deloma celo manjvredna generacija, bili smo rod moralnih in intelektualnih invalidov in ubežnikov iz življenja. Spomin na tovariše iz tistih let je presenetljivo medel; zvezan je s predstavo povprečne, povsem

enolične množice, malone črede topih, brezbriznih, ne dobrih ne slabih, predvsem pa skrajno neizrazitih mladih ljudi, ki jim je dajalo neko negativno standardno podobnost osupljivo pomanjkanje vsakršne volje in slehernega določnega življenjskega interesa. Edine izrazitejše osebnosti so bile ravno najbolestnejše, najproblematičnejše nature.

TAKO nismo imeli ne preteklosti ne sedanjosti; in kmalu se je izkazalo, da tudi prihodnosti nimamo, to je, da nimamo ničesar. Zakaj ko smo po šestnajstletnem in večletnem posedanju po učilnicah pričeli s spričevali in diplomami trkati na duri tistega pravega življenja, ki nam je baje narekovalo dolžnost, da se zanj pripravimo z nabiranjem znanja in zmožnosti — tedaj smo ugotovili, da nismo nikomur potrebni. Vse besedovanje o bodoči častni izpolnitvi življenjske naloge je z upi in sanjami vred bedno splahnelo v mrzlem, stvarnem, uradnem molku čakalnic in predsob. Zadeva je skoraj dolgočasna, pojav je tako splošen ter je veljal že toliko besed in tiskarskega črnila, da ne spada več v vrsto dejstev, ki dandanašnji še ganejo ljudi. Ali če se niso intimne reči, o katerih sem poprej govoril, nikoli povsem uvrstile med pereče probleme splošnosti, smo v tem novem položaju vendarle postali javno vprašanje ter smo čakali celó uradno registracijo. Suha, eksaktna govorica statistik dokazuje, da je ta čas na Slovenskem samó med profesorskimi kandidati več ko poldrug sto nezaposlenih. Število tistih, ki se vsako leto prerijejo med proračunskimi in drugimi možnostmi do eksistence, se giblje povprečno okoli 10%; verjetnostni račun, po katerem si more posameznik omejiti dobo svoje brezposelnosti, se mora torej raztegniti na leta in leta. Podobo izpopolnjuje nekaj sto brezposelnih učiteljskih kandidatov; so primeri, da si služijo mlade izšolane učiteljice kruh kot tkalke v tekstilnih tovarnah. Kje so podatki o brezposelnih absolventih trgovskih in drugih strokovnih šol, podatki o mladih pravnikih brez dela in kruha, o mladih zdravniških, inženjerjih, agronomih, glasbenikih? Kje so slednjič pričevanja o praktičnem reševanju vprašanja življenjskega obstoja — tistega trdega, neusmiljenega vprašanja, ki se je pojavilo pred temi izpodrežanimi mladimi ljudmi v tako nenavadni, absurdni obliki? Številke govore edinole v svojem pustem kvantitativnem jeziku; kje naj bodo potemtakem zapisane stotere tihe, neznane tragedije, v katerih se lomijo uboge človeške kreature, ki so po mnogih avtoritativnih zahtevanjih in po tradicionalnem prepričanju dvakratna kvaliteta človeštva, družbe, naroda: kot ljudje duha in kot mladi ljudje... »Po uradni statistiki,« je pisal Ilja Ehrenburg, »je 1856 učiteljev sorbonske univerze, ki ne morejo dobiti dela. Nekateri hodijo od uredništva do uredništva in ponujajo kratke notice. Drugi opravljajo za kosilo po ves dan strežniško službo. Tretji prodajajo patentirane vrče za kavo ali pa umetna gnojila. Kajti časa imajo na pretek. Zato so prav za prav leta in leta študirali matematiko, fiziko in filozofijo.« Toda — jasno! — te besede veljajo vendar samó za Francijo!

Ali ne — saj ni treba pogrevati zaključkov žalostnih in utrudljivih statistik. Žolč je tekočina s škorpijonsko naravo. Tudi bi bilo táko

početje jalovo spričo dejstva, da si mladi ljudje, ki raziskujejo statistike, po vsem videzu sami ne morejo pomagati, tisti pa, ki se ž njimi osebno neprizadeti ukvarjajo, pojmujejo s čisto svojevrstnega stališča vprašanje mladih ljudi in njihovih na pol pota zaustavljenih življenj, ki so živo gradivo z mrtvimi števili in razpredelnicami posutih papirjev. Zategadelj bi bilo morebiti prikladneje, povrniti se k neoficialni, intimni plati zadeve, k tistim dejstvom, za katera se statistike ne menijo, ki pa jih zato v vsakdanji, konkretni prozi zaprtega kroga življenjskih možnosti človek tem občutneje doživlja.

Vprašanje je splošno, a bolečina je individualna; njena ost je v okoliščini, da življenjska tragika ni odrska tragika velikih kretenj, burnih doživetij, izjemnih dogodkov in veličastnih dejanj. Ne, dejansko življenje dela rajši pomalem, z veliko potrpežljivostjo pa z majčkenimi količinami; metoda, po kateri obdeluje ljudi, je ponajvečkrat obupno nepatetična, skoraj trivialna, a zato zanesljivejša od še tako natančnega inštrumenta. Tragika navadnega življenja je čisto povprečna, je sestavljena iz tisočerih drobnih, nezanimivih dejstev in neznatnih činiteljev, ki sami po sebi niti niso vredni solze ali kletve; toda v svojem končnem, skupnem učinku, v svoji počasni, neutrudni trajnosti so okrutni ko tortura in vivisekcija. Takšna majhna, borna vsakdanjost je življenjski delež mladega slovenskega inteligenta, o kakršnem govorim. Nemo čakanje, nenehno poniževalno ponujanje samega sebe, ubadanje z inštrukcijami, živčna gonja za priložnostnimi opravki, stalno, uničujoče premišljevanje o nerešljivem vprašanju, kako nadomestiti ogoljeni plašč in obnošene čevlje, zakrknjeno, topo molčanje ob tarnanju svojcev, ki te preživljajo (kar je še najugodnejši primer) in katerih pomoč sprejemaš kot vbogajme in očitek krivde, obsedeno, včasih že blodnjam podobno računanje, računanje, računanje z življenjsko pomembnimi vsotami, ki se gibljejo v mejah ljudskošolske matematike, a postavljajo predte težje probleme kakor integral in diferencial — vse to ni nobena heroična dramatska koncepcija, to je le suhoparni laboratorij vsakdanjega življenja. Sredi te banalnosti se bijejo mladi ljudje za najosnovnejše, najnujnejše pogoje obstanka, razvoja, udejstvovanja, izobrazbe, ljubezni — za to bore življenje, ki jim nobena logika in noben sofizem ne more prikrajšati pravice do njega. Ljubijo dekleta, postajajo po blatnih ulicah in vogalih, ko curlja dež in kriče pijanci — in ko beže izgubljena leta, se njihova ljubezen še za ped ne približa naturnemu in zakonitemu zaključku, ki je bojda človekova naloga in dolžnost. Mlade žene, ki bi po vsej prirodni pravici in postavi morale biti matere, sanjajo o tej svoji prvobitni nalogi s tiho resignacijo, s kakršno ovija človek pravljeno nedosegljivo srečo.

Specifična poklicna značilnost naše usode je dejstvo, da smo se v dolгих letih svojega izobraževanja pripravili na vsa naključja in vse možnosti, da pa nas je ta edina in najkonkretnjša zalotila docela neoborožene. Vzgojeni za visoke stvari duha, ki bi naj bile predmet in smoter intelektualčevega življenja, stojimo danes presenečeni in osramočeni pred dejanskimi življenjskimi pogoji in naše životarjenje je

ena sama nepotešena žeja. V sebi nosimo nostalgичno potrebo po lepota in razodetjih, hrepenimo po Beethovnovi glasbi in po čudodelnih rokah Rahmaninova — in poslušamo papagajski ritem šlagerjev. Gledamo gore, sanjamo o boroveih in burjah, o popotovanjih in daljnih meridijanih, pa se gibljemo ko naviti avtomati v zemljepisnih (in ne samó zemljepisnih) relacijah med Barjem in Šišenskim vrhom. Toži se nam po rodinovskem marmorju, po Tizianu in Goyi, po Delacroixovi opojni koloristiki — a vse, kar nam je dosegljivo, je lakajska servilnost kavarniške revije »Die Kunst« z njenimi šablonskimi akti in degeneriranimi bankirskimi portreti. Strmimo fascinirani nad čudovito mimično lepoto mrtvega Moissijevega obličja in odhajamo s sramom in srdom izpred babittovske kričavosti filmskega platna in njegovih idiotskih potvorb resničnega življenja. Sanjamo o drznih konstrukcijah in o Corbusierovem sončnem mestu, a ne gradimo niti barak. In sredi histeričnega patosa laži, ki done iz zvočnikov v znamenju gesla: »Kadar zaslišim besedo kultura, sežem po svojem revolverju«, doživljamo naposled lastno prihodnost: privide bojišč, groze in blaznosti, smrdljivih, sifilitičnih in zasteničenih bolnišnic — in čisto na dnu predstavo črvice, od plina pozelenele, na bodeči žici viseče kepe mesa in ušivih cunj, ki bo nemara nekoč tvoje poslednje poveljčanje za tostransko in onostransko življenje.

KO sem nekoč vnovič prebiral Kosovelove pesmi, sem se ob tisti drobni kritiki: »V sobo bi se zaprl, oj zaprl, da bi umrl, oj umrl« nenadoma zalotil pri vprašanju, kako si more tako mlad in vrhu tega notranje tako bogat človek želeti smrti; skoraj strahoma sem se zavedel, da mi ta lirika ni več lastna izpoved, da je ne doživljam, ampak že podoživljam. Ni bilo dvoma, da sem se od pesnikovega sveta odmaknil, to je, da ne spadam več v njegovo dobo. Misel o bistveni spremembi v generacijah, ki mi jo je vzbudilo to doživetje, se je pozneje potrdila. Po recitacijskem večeru sva se v hotelu provincialnega mesta pomenkovala z mladim prozaikom; spanec nama ni hotel na oči, svitanje naju je našlo bedeča. Tovariš je govoril o demoralizaciji, ki spremlja po štajerskih vaseh splošni propad kmečkih gospodarstev; svojo pripoved je podprl s tolikšno množico poraznih dokazov, da mi je v tistih poznih popolnočnih urah, v sivi hotelski sobi, ki je tonila v tobakovem dimu, bučala glava od prividov silovitega plazua, ki mendra zakleto ljudstvo in ki mu ni videti konca. Mladi pisatelj, ki je to dogajanje surovo doživel na sebi, je govoril z drhtečim glasom, ki se mu je zatikal od ogorčenosti, studa in odpora. A presenetljivejše je bilo dejstvo, da je ta mladi človek, čigar življenjske katastrofe bi zvrhano napolnile dvakrat daljše življenje, žarel od trmaste volje, od strastne želje po boju in dejanju, od nenačete, sveže ljubezni do življenja.

Mislím, da ta poteza danes ni več izjemna. Smo razgiban, dasi kajpak še zelo neizoblikovan rod. V najslabšem primeru velja še vseeno trditev, da je nekdanji brezvoljni bolnik izginil iz naših vrst vsaj kot predstavnik in tip. Znabiti bi bilo še prezgodaj razpravljati o

vprašanju, kaj je iz nas pregnalo strahove preteklosti, odkod ta vera v življenje, ki nam je tako neprijazna mačeha. Nekaj pa je mogoče precej zanesljivo ugotoviti. Naravno je, da vsi ti mladi ljudje nočejo biti naplavina življenja in brezimna števila v rubrikah o brezposelnosti; a če na sovražne življenjske pogoje ne reagirajo z zagrenelostjo, temveč z bodrostjo in delavnostjo, si je to mogoče razlagati edinole z dejstvom, da se je njihovo doživljanje lastne usode premaknilo iz posameznika v človeško splošnost, da svojega osebnega primera ne občutijo egocentrično, marveč kot del skupnega problema, ki je rešljiv samo v okviru celote. Zavedajo se, da je pasiven, strt človek negativna postavka v bilanci splošnosti in tedaj zavaljo te splošnosti ne smejo ostati pohabljeni. Trda življenjska nuja jih je notranje prevzgojila; razbila jim je vse iluzije mladosti in jih krvavo iztrežnila, a jim je zato dala tisto vero v življenje, jasneje: tisto tvorno, kljubovalno preverjenost o možnosti ureditve tostranskega življenja, ki se napaja iz zavesti o trajni odgovornosti pred človeško skupnostjo in iz živega občutka dolžnosti do nje. S to vero stopa ta rod dandanes v slovensko književnost in v njenem imenu bo morda ustvaril naš novi realizem. To je uporna, najbolj preganjana vera, ki si jo je najtežje priboriti in jo je najtežje braniti, ki pa je najslajša drznost človeškega razuma in pomeni najvišji optimizem človeškega srca: vera v zemeljskega človeka.

DEČKI

ODLOMEK IZ ROMANA – FRANCE NOVŠAK

Castelli se je sklonil k Papaliju in mu šepetal:
 — Nani, povedati ti moram veliko novico. V meni se dogaja nekaj tako čudnega, neizrekljivega in nepojmljivega, da sem v zadregi, kako naj bi to povedal. Nani, bil si mi v teh dolgih dneh iskren prijatelj. Nisi pobožen in tudi jaz nisem bil. Toda, zdi se mi, da je v meni polno kadila, da njegov vonj lije v mojo dušo. Res, smešno se ti zdi, kajne? Ne smej se, prosim te. Ko sem bil bolan, sem premišljeval, ali je res mogoče, da se ves svet vrti kar tako čisto slučajno naprej. Da ga ne vodi nikakršna sila, da ni odvisen od nobenega pogona in da je sploh sam sebi prepuščen. Poglej, to se mi zdi čudno. Vem, rekel boš: to si v pridigah izvedel. Mnogo sem slišal cerkvenih govorov. Poslušal sem klerika, poslušal sem ravnatelja, poslušal našega kateheta, celo samega prevzvišenega gospoda škofa. Priznam, res, slišal sem. Toda, ko sem jih poslušal, so se mi zdeli govori tako malo verjetni, tako smešni in majhni, da sem mislil: Kaj bi vse to. Nisem jim verjel. Bil sem pa bolan in ravno v času bolezni sem dopolnil štirinajst let, kakor ti je znano. Nani, štirinajst let! Koliko časa traja sploh človeško življenje? Tako zgodaj umirajo ljudje. Komaj se razgledajo, že omahnejo. Redko vidi kdo cilj, ne doseže ga nihče. —

Tako je govoril Castelli s široko odprtimi, žalostnimi očmi.